

การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์

Knowledge Management for Potential and Competitive Community Enterprises in Surin Province

ธงชัย วงศ์พานิช¹ สุภาพรรณ พานิช¹ และสุภารัตติ สวนโสภะเชือก¹

Received: January, 2016; Accepted: April, 2016

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ 2) รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จ และ 3) การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ กลุ่มเป้าหมาย คือ วิสาหกิจชุมชน 17 อำเภอ ๆ ละ 1 วิสาหกิจชุมชนที่ดีที่สุด ประกอบด้วย กรรมการ 6 คน สมาชิก 12 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก เลือกแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัจจัยความสำเร็จมาจาก (1) ปัจจัยภายในวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ความสามัคคี การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ ภาวะผู้นำ ขยัน อดทน เอื้ออาทร พึ่งพากันและกัน และมีภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามลำดับ และ (2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ ได้รับผลตอบแทนน่าพอใจ มีการตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอก และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ตามลำดับ 2) รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย (1) การจัดการกลุ่มและสมาชิก (2) การจัดการด้านการเงิน (3) การจัดการด้านการผลิต และ (4) การจัดการด้านการตลาด และ 3) การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ เป็นแบบไม่เป็นทางการในกระบวนการทำงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนมากนำองค์ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันด้านการผลิต การบริหารจัดการกลุ่ม การจัดการตลาด และการจัดการทางการเงิน ตามลำดับ การจัดการความรู้เชิงปริมาณโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.80$)

คำสำคัญ : การจัดการความรู้; ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ; รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จ; วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์; ศักยภาพและความสามารถในการแข่งขัน

¹ คณะเทคโนโลยีการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน สุรินทร์

E-mail: krit.methawin@gmail.com

Abstract

This research aimed to study factors affecting success of knowledge management, successful operation model and knowledge management of community enterprises in Surin Province. The target group included the best community enterprise from each district in Surin province. The total of the best community enterprise was 17. There were 12 committees and 6 members who participated in the study. They were selected by using purposive sampling method. A questionnaire, interview, focus group discussion, and participatory observation were used to collect the data. The qualitative data were analyzed by using content analysis and the quantitative data were analyzed by using descriptive statistics. The research results revealed that the success factors were derived from internal factors of the community enterprises including having harmony, participation, responsibility, leadership, hard-working and patience, generosity, and local wisdoms. The external factors of the community enterprises were having product & market support, satisfactory income, external audit, and external support agencies. The successful operation model for potential and competitive community enterprise in Surin Province consisted of group and membership management, financial management, production management marketing management, and Knowledge management. The overall mean was at a high level ($\bar{X} = 3.80$).

Keywords: Knowledge Management; Success Factors; Successful Operation Model; Community Enterprises in Surin Province; Potential and Competitiveness

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 กำหนดนโยบายให้มีการประยุกต์การผลิตการลงทุนโดยใช้วัตถุดิบในประเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตสินค้าเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เน้นความพอประมาณ ประหยัด มีการวิจัยและแบ่งผลกำไรคืนสู่สังคม เร่งสร้างองค์ความรู้ จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา มุ่งให้ประชาชนพอมีพอกิน ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ พึ่งตนเอง และเกิดความมั่นคง ประชาชนน้อมนำไปเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน โดยให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงไปสู่การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมและการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ สร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในทุกมิติเพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงและวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน เรียกว่า เศรษฐกิจจุลภาค เพื่อเป็นฐานของเศรษฐกิจในระดับมหภาค ทุกภาคส่วนได้น้อมนำเอาหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนว

พระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการพัฒนา ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจบนฐานความรู้ และต่อยอดให้เกิดมูลค่าเพิ่ม ด้านการผลิตสินค้า การบริการ การบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งได้เริ่มก่อตัวในนามกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนจนได้รับการส่งเสริมให้มีความเข้มแข็ง มีเป้าหมายเพื่อสร้างงาน สร้างรายได้ ลดการโยกย้ายแรงงาน แก้ปัญหาความยากจน สังคมมีความสุข ครอบครัวได้อยู่ร่วมกันพร้อมหน้า ลดปัญหาสังคม และได้กำหนดแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาให้สามารถเติบโตได้อย่างมีคุณภาพ กระตุ้นองค์ความรู้และทักษะของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ทั้งในด้านการผลิต การตลาด และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ บริหารจัดการสมัยใหม่ มีธรรมาภิบาล มีมาตรการให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนช่วยต่อยอดธุรกิจให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยยึดหลักการทำให้สินทรัพย์ของชุมชน กลายเป็นสินทรัพย์ที่มีค่าที่มาจากภูมิปัญญาของชุมชนเอง และทำให้เป็นสินทรัพย์มีมูลค่าเพิ่มก่อให้เกิดรายได้ และกลายเป็นสินทรัพย์ของชุมชน เพื่อเป็นรากฐานเศรษฐกิจมั่นคง สร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจสมัยใหม่ กับวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย (สำนักพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชน, 2553; สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) แต่เนื่องจากเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบันจำนวนหนึ่งยังอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะแข่งขันทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ สมควรให้มีการส่งเสริมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชนอันจะยังผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็ง พร้อมสำหรับการแข่งขันในอนาคต รวมไปถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมและขนาดกลางต่อไป (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548, 2548)

จังหวัดสุรินทร์มีวิสาหกิจชุมชนที่ยื่นจดทะเบียน พ.ศ. 2554 จำนวน 505 แห่ง เป็นวิสาหกิจชุมชนประเภทผลิตสินค้า 436 แห่ง และประเภทบริการ 69 แห่ง ผ่านการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนเพียง 27 แห่ง (อรทัย, 2554) ก่อให้เกิดการส่งเสริมกิจกรรม/กิจการของชุมชนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมากระดับสู่สากล มีลักษณะเป็นการประกอบการ บริหารจัดการเชิงธุรกิจ ไม่ได้ต้องการทำธุรกิจเต็มรูปแบบ แต่เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิกเป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้ตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งคือการสร้างภูมิคุ้มกันให้กลุ่มและชุมชน (เสรี, 2554) จากข้อมูลการจดทะเบียน จำนวนมาก แต่ผ่านการประเมินศักยภาพเพียง 27 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 5.35 เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ยังมีปัญหาหลายด้าน ในการดำเนินงานให้วิสาหกิจชุมชนประสบผลสำเร็จตามหลักการวิสาหกิจชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน แต่เนื่องจากในแต่ละวิสาหกิจชุมชนมีภูมิปัญญาอยู่ในตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกแต่ขาดการบริหารจัดการเพื่อนำเอาความรู้เหล่านั้นออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรของตน ดังนั้นการสร้างเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพบนฐานความรู้ตามเจตนารมณ์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 จึงต้องอาศัยการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพื่อดึงเอาศักยภาพที่แท้จริงของชุมชนออกมาพัฒนาต่อยอดสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนให้เกิดประโยชน์เชิงพานิชและสาธารณะ (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2553)

รายงานการวิจัยเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนส่วนมากศึกษาเกี่ยวกับสภาพ ปัญหา และการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะกรณี เป็นรายกลุ่ม หรือรายด้าน และพบว่าการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมีปัญหาในการพัฒนาหลายด้าน และยังขาดศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขัน การทำให้

วิสาหกิจชุมชนเข้มแข็งดำเนินการให้ประสบความสำเร็จได้นั้นจึงควรศึกษาการจัดการความรู้เพื่อสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ เป็นการวิจัยเพื่อยกระดับมาตรฐานวิสาหกิจชุมชนทั้งระบบให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนที่ตนเป็นสมาชิก ภายใต้กระบวนการจัดการความรู้ที่เป็นระบบ ผลการวิจัยนี้จะเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าแห่งตน ชุมชนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาและเอื้ออาทร มีศักดิ์ศรีและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตน สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขัน เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ ให้แก่สมาชิกในชุมชนให้มีรายได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นชุมชนอยู่ดีและมีความสุข ซึ่งจะส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งนำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานความรู้สู่การพัฒนาประเทศต่อไป

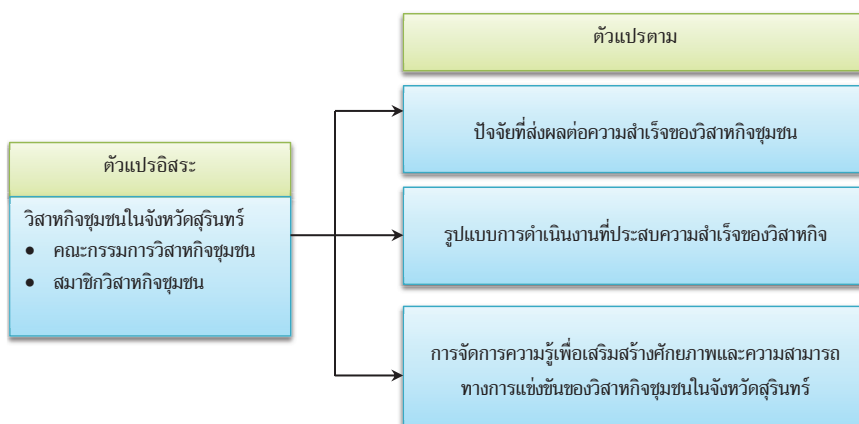
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์
3. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของ

วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้อาศัยแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548, 2548) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน (มัญญ, 2553; อันนา, 2553; ศศิภา, 2556) รูปแบบการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ (สันทม, 2008; ภัยญามน และคณะ 2554) และการจัดการความรู้ (สำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2548; Brooking, A., 1999; Suresh, R., 2014) โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) เป็นการวิจัยที่ผสมผสานเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ดำเนินการวิจัย ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากร คือ วิสาหกิจชุมชนที่ขึ้นทะเบียนของจังหวัดสุรินทร์ นับถึงปี พ.ศ. 2554 จำนวนทั้งสิ้น 1,540 แห่ง สมาชิกทั้งสิ้น จำนวน 28,599 คน (อรทัย, 2554) กลุ่มตัวอย่าง คือ กรรมการและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน 17 อำเภอ ๆ ละ 3 วิสาหกิจ รวม 51 วิสาหกิจ ๆ ละ 16 คน เป็นกรรมการ 4 คน สมาชิก 12 คน เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่น 0.93 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน นำเสนอข้อมูลด้วยตารางประกอบคำอธิบาย

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนรูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจ และการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

2.1 ประชากรเป้าหมาย คือ วิสาหกิจชุมชนที่ขึ้นทะเบียนของจังหวัดสุรินทร์ 17 อำเภอ 184 ตำบล จำนวน 1,540 แห่ง สมาชิกทั้งสิ้นจำนวน 28,599 คน เฉพาะปี พ.ศ. 2554 มีวิสาหกิจชุมชนยื่นจดทะเบียน จำนวน 505 แห่ง (อรทัย, 2554)

2.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ กรรมการและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับการประเมินในระดับดีที่สุดในแต่ละอำเภอ ๆ ละ 1 วิสาหกิจ รวม 17 วิสาหกิจ เป็นผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย กรรมการวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งละ 6 คน และสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่งละ 12 คน รวมทั้งสิ้น 306 คน เลือกแบบเจาะจง

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

2.3.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและเจาะลึกในรายละเอียด (Structured interview, In-depth Interview) ผู้วิจัยสร้างขึ้นและผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน กำหนดโครงสร้างประเด็นการสัมภาษณ์ครอบคลุมปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จ และการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ โดยการใช้คำถามแบบเจาะลึกในรายละเอียดกับผู้ให้ข้อมูลหลักจาก 17 วิสาหกิจชุมชนที่ดีที่สุด วิสาหกิจละ 18 คน เลือกแบบเจาะจง รวมทั้งสิ้น 306 คน

2.3.2 แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้เก็บข้อมูลกับคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ดีที่สุดในแต่ละอำเภอละ 1 วิสาหกิจ ๆ ละ 8 คน เพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จ ปัจจัยที่ส่งผลความสำเร็จ และการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์

2.3.3 แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จ และการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ

และความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับสมาชิกในการดำเนินงานและขณะปฏิบัติงาน 17 วิสาหกิจชุมชนที่ดีที่สุด

2.3.4 แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship) เพื่อยืนยันรูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญแบบไม่มีการพบกันจำนวน 10 คน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษาที่มีคุณวุฒิการศึกษาระดับปริญญาเอก 4 คน ผู้เชี่ยวชาญที่อยู่ในสายงานรับผิดชอบเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน ตำแหน่งชำนาญการพิเศษ 3 คน และผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ จำนวน 3 คน

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ด้วยการตีความข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรม ลักษณะร่วมหรือปรากฏการณ์ แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) วิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยความสำเร็จ 2) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหากำหนดเป็นรูปแบบฉบับร่าง นำรูปแบบฉบับร่างไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 คน ตรวจสอบความถูกต้อง และปรับปรุงแก้ไขรูปแบบ และ 3) วิเคราะห์ข้อมูลการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย ปัจจัยภายในวิสาหกิจชุมชน และปัจจัยภายนอกวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

1.1 ปัจจัยภายในวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย

- 1) ความสามัคคี/การมีส่วนร่วม/ทำงานเป็นทีม
- 2) ความรับผิดชอบ/การแบ่งหน้าที่กันทำ
- 3) ภาวะผู้นำ
- 4) สมาชิกมีความขยัน อดทนและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
- 5) สมาชิกมีภูมิปัญญาท้องถิ่น/มีความชำนาญ
- 6) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้/ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะ
- 7) ความไว้วางใจ/ซื่อสัตย์สุจริต
- 8) การแบ่งผลตอบแทนที่เท่าเทียมกัน
- 9) สินค้ามีคุณภาพปลอดภัยตรวจสอบได้
- 10) วัตถุดิบมีอยู่ในพื้นที่
- 11) มีการประสานงานที่ดี
- 12) มีการวางแผนการทำงาน
- 13) สมาชิกมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

1.2 ปัจจัยภายนอกวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย

- 1) มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์

- 2) มีผลตอบแทนหรือคำใดเป็นที่น่าสนใจ
- 3) มีการตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอก
- 4) หน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน
- 5) การนำเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ดีเข้ามาใช้
- 6) สภาพแวดล้อมการทำงานเหมาะสม
- 7) การมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก
- 8) มีสถาบันการเงินที่มั่นคงให้การสนับสนุน
- 9) การหาเทคนิคใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์
- 10) การเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายอื่น ๆ

2. รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จ

รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย

2.1 รูปแบบการจัดการกลุ่มและสมาชิก ประกอบด้วย

- 1) มีเป้าหมายเดียวกันและมีความต้องการที่เหมือนกัน
- 2) มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหา/สร้างรายได้ให้กับสมาชิก
- 3) มีการดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการ
- 4) มีการแบ่งงานกันทำ
- 5) มีการประชุม พบปะกันบ่อยครั้งเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประชาสัมพันธ์ และสรุปผลการดำเนินงาน
- 6) มีการจัดทำข้อตกลง ระเบียบข้อบังคับ กฎกติกาในการดำเนินงานของกลุ่ม
- 7) มีการสรุปประเมินบทวนผลการดำเนินงาน

2.2 การจัดการด้านการเงิน ประกอบด้วย

- 1) มีการจัดหาแหล่งเงินทุนจากการระดมทุนจากสมาชิก
- 2) มีการกู้ยืมหน่วยงานราชการและสถาบันการเงินอย่างเป็นระบบ
- 3) มีการแบ่งผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน
- 4) ฝึกให้สมาชิกทำบัญชีควบคุมการใช้จ่ายเงิน
- 5) แสดงรายการบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างเปิดเผย
- 6) มีคณะกรรมการตรวจสอบบัญชี

2.3 การจัดการด้านการผลิต ประกอบด้วย

- 1) ใช้วัสดุในท้องถิ่นผลิตเองแบบลองผิดลองถูก
- 2) ค้นคว้าหาความรู้พัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการฝึกอบรม
- 3) ควบคุมการผลิตให้ได้รับการรับรองมาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
- 4) คำนึงถึงส่วนประกอบสำคัญของสินค้า
- 5) ผลิตโดยสร้างความหลากหลายของสินค้า
- 6) คำนึงถึงประโยชน์ของสินค้า คุณภาพสินค้า และมาตรฐานความปลอดภัยของสินค้า

- 7) ออกแบบผลิตภัณฑ์สร้างความสำเร็จด้วยรูปแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

2.4 การจัดการด้านการตลาด ประกอบด้วย

- 1) มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ตลาดท้องถิ่น ตลาดในประเทศและตลาดต่างประเทศ
- 2) มีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าที่น่าเชื่อถือทันสมัย มีลักษณะเฉพาะและจดจำง่ายผ่านสื่อต่าง ๆ
- 3) มีการจัดทำแผนพับ/เอกสารให้ความรู้แนะนำสินค้าแจกฟรี
- 4) มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 5) จัดทำโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร วิทยุ อินเทอร์เน็ต
- 6) การนำรายงานการวิจัยมาใช้อ้างอิงประกอบการโฆษณาประชาสัมพันธ์
- 7) มีพนักงานขายให้บริการและคำแนะนำหน้าร้าน
- 8) มีการดำเนินงานการส่งเสริมการตลาด ด้วยการลด แลก แจก แถม
- 9) มีสินค้าให้ทดลองก่อนที่จะซื้อ
- 10) มีการจัดนิทรรศการแนะนำ สาธิตการใช้สินค้า และให้ความรู้แก่ผู้บริโภค

3. การจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์

3.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ดำเนินการดังนี้

1) ด้านการบ่งชี้ความรู้ มีการกำหนดความรู้ที่เหมาะสม ถูกต้อง และเชื่อถือได้ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชนและการปฏิบัติงาน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพได้ โดยนำความรู้เดิมที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนมาต่อยอดพัฒนาองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ส่วนมากบ่งชี้ความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันด้านการผลิต เช่น ระบุความรู้ที่ต้องการการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ความรู้เรื่องสรีรรมชาติที่ติดทนนานในการย้อมผ้าไหม ระบุความรู้ใหม่ที่จะนำมาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2) ด้านการสร้างและแสวงหาความรู้ วิสาหกิจชุมชนมีการสร้างและแสวงหาความรู้ด้วยการรวบรวมความรู้ทั้งภายใน/ภายนอก รักษาความรู้เดิม แยกความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้วออกไปโดยการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความรู้และกัน และแสวงหาความรู้ใหม่จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เมื่อระบุความรู้ที่ต้องการแล้วจะแสวงหาความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันจากการฝึกอบรม แสวงหาความรู้จากแหล่งผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ จากคู่แข่งและสร้างความรู้จากอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

3) ด้านการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบ วิสาหกิจชุมชนมีการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบโดยการกำหนดโครงสร้างความรู้ แบ่งชนิด ประเภทความรู้ เพื่อให้สืบค้น เรียกคืน และใช้งานได้ง่าย ความรู้ส่วนมากจะจัดเก็บไว้กับสมาชิกในรูปของความรู้ความจำ ทักษะปฏิบัติ สำหรับความรู้ชัดแจ้งมีการจัดในรูปเอกสาร เช่น คู่มือการทำงาน ขั้นตอนการผลิต และความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต เช่น คู่มือ

การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ คู่มือการย้อมสีธรรมชาติจากเปลือกไม้ และมีการจัดทำเว็บไซต์ความรู้ชุดแจ้งจัดเก็บไว้ในสำนักงานของกลุ่ม

4) ด้านประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ มีการปรับปรุงเนื้อหาความรู้ให้ครบถ้วนสมบูรณ์เมื่อเกิดปัญหาในการปฏิบัติงานและมีการกลั่นกรองความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการฝึกอบรมเพื่อให้เหมาะกับบริบทของตน พร้อมทั้งกลั่นกรองความรู้ใหม่มาใช้ในการพัฒนาต่อยอดความรู้เดิมสร้างคุณค่าให้กับวิสาหกิจชุมชนของตน เช่น วิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมและผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชนบ้านฮ้อย ต.เพี้ยราม อ.เมืองสุรินทร์ มีการประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ก่อนปฏิบัติงานและทบทวนหลังปฏิบัติงานเพื่อกลั่นกรองความรู้ใหม่และนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม มาทบทวนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปเพิ่มศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันด้านการผลิตและการบริหารจัดการ จนได้รับรางวัลวิสาหกิจชุมชนดีเด่นระดับชาติ พ.ศ. 2558 เป็นต้น

5) ด้านการเข้าถึงความรู้ ส่วนมากวิสาหกิจชุมชนมีกระบวนการให้สมาชิกแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่ และถ่ายโอนความรู้ให้กันและกัน มีการพูดคุยสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน ซึ่งรูปแบบการเข้าถึงความรู้ส่วนมาก เข้าถึงได้จากประกาศต่าง ๆ การบอกต่อกัน การพูดคุยเสวนาทั่วไปและการกระจายเสียงตามสาย นำองค์ความรู้ที่ได้การเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนด้านการผลิตเป็นส่วนมาก

6) ด้านการนำความรู้ไปใช้ มีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาดูงาน การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการฝึกอบรม มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้กันโดยการเล่าเรื่อง มีการสาธิตการปฏิบัติงาน การพบปะพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการแบ่งปันความรู้ผ่านเอกสาร มีการนำความรู้ไปใช้เสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขัน ในด้านการผลิต เช่น การใช้ความรู้เพื่อการออกแบบลายผ้ามัดหมี่ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มรวมพลังพัฒนา อำเภอเมืองสุรินทร์ เป็นต้น

7) ด้านการเรียนรู้ การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ มีการเรียนรู้จากผลปฏิบัติงาน การเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนเป็นบุคคลที่พร้อมจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ มีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทางสังคม เช่น การทำงานร่วมกัน การทำบุญหรือกิจกรรมของชุมชน จะมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันแบบตัวต่อตัว แบบกลุ่ม เรียนรู้หลังเสร็จจากการทำงานงาน เมื่อการทำงานมีปัญหาจะสอบถามและเรียนรู้จากผู้รู้และผู้ประสบความสำเร็จ เรียนรู้ขณะปฏิบัติงานโดยการสังเกต การร่วมกันแก้ปัญหาการปฏิบัติงาน การทบทวนหลังการปฏิบัติงาน จะมีการเล่าสู่กันฟัง มีการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมให้แก่สมาชิก

3.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.80$) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ย ดังนี้ ด้านการประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ ($\bar{X} = 3.94$) รองลงมาคือ ด้านการบ่งชี้ความรู้และด้านการเรียนรู้ ($\bar{X} = 3.91$) และต่ำที่สุดคือ ด้านการเข้าถึงความรู้ ($\bar{X} = 3.56$) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการจัดการความรู้วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์

ที่	การจัดการความรู้	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	ด้านการบ่งชี้ความรู้	3.91	0.71	มาก
2	ด้านการสร้างและแสวงหาความรู้	3.86	0.83	มาก
3	ด้านการจัดการความรู้ให้เป็นระบบ	3.68	0.74	มาก
4	ด้านการประมวลผลและกลั่นกรองความรู้	3.94	0.73	มาก
5	ด้านการเข้าถึงความรู้	3.56	0.82	มาก
6	ด้านการนำความรู้ไปใช้	3.72	0.78	มาก
7	ด้านการเรียนรู้	3.91	0.72	มาก
รวม		3.80	0.65	มาก

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ส่วนใหญ่มาจากปัจจัยภายในที่สำคัญ ได้แก่ ภาวะผู้นำ ความสามัคคี/การมีส่วนร่วม/ทำงานเป็นทีม ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความรับผิดชอบ/การแบ่งหน้าที่กันทำ และความขยัน อดทน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รองลงมาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ การมีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ การมีผลตอบแทนหรือกำไรเป็นที่น่าพอใจ และหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์ในการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน คือ เป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าหรือการให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิต ร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการเพื่อสร้างรายได้ และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548, 2548) ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ ธงชัย สุภาพรรณ และรุ่งทิพย์ (ธงชัย และคณะ, 2556) ซึ่งพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความตั้งใจจริง ความมุ่งมั่นศรัทธา ความอดทนมานะพยายาม ขยันและซื่อสัตย์ภาวะผู้นำ ความสามัคคี ความรู้ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยด้านการผลิต การตลาด การบริหารจัดการการเงิน การมีส่วนร่วมของสมาชิกแรงงาน การมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก การให้ความร่วมมือกับภายนอกและการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ มนูญ (มนูญ, 2553) อันนา (อันนา, 2553) และศศิภา (ศศิภา, 2556) ที่พบว่า ปัจจัยความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายในวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ (1) ภาวะผู้นำ คือ ความเสียสละ สติปัญญาเฉลียวฉลาดรอบรู้ กล้าหาญ กล้าตัดสินใจ ซื่อสัตย์สุจริต วิสัยทัศน์กว้างไกล โปร่งใส เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อึดacityไม่ครึ่งใจใจ เป็นแบบอย่าง แก่ชุมชนการณได้ สุขุมรอบคอบ ริเริ่มสร้างสรรค์และมุ่งมั่นวิริยะอุตสาหะ ผู้นำได้รับการยอมรับ (2) สมาชิกมีส่วนร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล (3) ทักษะคติของคนในชุมชน คือ ความอยากมี อยากเป็นและอยากได้ ด้วยตัวของตัวเอง ต้องการพึ่งตนเองด้วยการสร้างรายได้ในท้องถิ่นคน มีความผูกพัน มีความสามัคคี รับผิดชอบ ขยันอดทน เอื้ออาทร พึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีภูมิปัญญาท้องถิ่น (4) การบริหารจัดการ ได้แก่

วางแผนแบบมีส่วนร่วม จัดองค์การอย่างกะทัดรัดตามความจำเป็น บริหารจัดการบุคลากรตามความสามารถและความถนัดของคน การอำนวยความสะดวกตามความเหมาะสมและผู้นำมีอำนาจตัดสินใจหากเป็นผลดี การประสานงานอย่างฉับพลันด้วยทัศนคติแบบครอบครัวเดียวกัน การประเมินผลตนเอง จัดการงบประมาณด้วยการระดมจากสมาชิก การบริหารสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ทิศทางวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น และ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ ได้รับผลตอบแทนน่าพอใจ มีการตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอก และหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการวิจัยของ สถาพร และผ่องพรรณ (สถาพร และผ่องพรรณ, 2549) ที่พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย 1) ศักยภาพของกลุ่มและชุมชน ได้แก่ การรวมกลุ่มและความเข้มแข็งของกลุ่ม ศักยภาพของผู้นำและการบริหารจัดการ และศักยภาพการผลิต 2) กระบวนการการเรียนรู้เพื่อสืบสานภูมิปัญญาจากต้นทุนการสืบทอดกระบวนการผลิตผ่านระบบครอบครัวขยายสู่ช่องทางการเรียนรู้ที่หลากหลาย ได้แก่ การตอบสนองความต้องการของตลาดและผู้บริโภค ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กระบวนการเวทีชุมชนเครือข่าย และการถ่ายทอดในระบบโรงเรียน 3) บทบาทการหนุนเสริมจากภายนอก ได้แก่ หน่วยงานพัฒนา สถาบันการศึกษา ซึ่งขับเคลื่อนการรวมกลุ่มสนับสนุนการรวมทุน การพัฒนากำลังคนและผลิตภัณฑ์ และการประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมการตลาด ในขณะที่การวิจัยเรื่องนี้ไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ธงพล และอุทิศ (ธงพล และอุทิศ, 2556) ที่พบว่า ปัจจัยเอื้อของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก

2. รูปแบบการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จ วิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จส่วนมากมีการดำเนินงานที่ประกอบไปด้วย 1) ด้านจัดการกลุ่มและสมาชิก โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ ดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ กำหนดอำนาจหน้าที่และแบ่งงานกันทำ จัดทำข้อตกลง ระเบียบ ข้อบังคับ กติกาการดำเนินงาน สื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประชาสัมพันธ์ด้วยการประชุม สรุป ประเมินผล และทบทวนผลการดำเนินงาน 2) ด้านการเงิน มีการจัดหาแหล่งเงินทุนจากการระดมทุนของสมาชิก กู้ยืมหน่วยงานราชการและสถาบันการเงิน การแบ่งผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกัน ฝึกให้สมาชิกทำบัญชีควบคุมการใช้จ่ายเงิน แสดงรายการบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างเปิดเผย และมีคณะกรรมการตรวจสอบบัญชี 3) ด้านการผลิต ผลิตโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น ผลิตเอง แบบลองผิดลองถูก ค้นคว้าหาความรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการฝึกอบรม ควบคุมการผลิตให้ได้รับการรับรองมาตรฐาน สร้างความหลากหลายของสินค้า คำนึงถึงประโยชน์ของสินค้า คุณภาพและมาตรฐานความปลอดภัยของสินค้า ออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยสร้างความดึงดูดใจด้วยรูปแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าและบรรจุภัณฑ์เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 4) ด้านการตลาด มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ มีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าที่น่าเชื่อถือทันสมัยมีลักษณะเฉพาะและจดจำง่ายผ่านสื่อต่าง ๆ มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ หลากหลาย มีพนักงานขายให้บริการและคำแนะนำหน้าร้าน มีการดำเนินงานการส่งเสริมการตลาด

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการวิจัยของ ธงพล และอุทิศ (ธงพล และอุทิศ, 2556) พบว่า หน่วยงานภาครัฐเป็นหน่วยงานสำคัญของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนทั้งในด้านการให้ความรู้ การพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ การสนับสนุนด้านการตลาด และการกำหนดระเบียบต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนให้ประสบผลสำเร็จได้ ซึ่ง ธงชัย สุภาพรรณ และรุ่งทิพย์ (ธงชัย และคณะ, 2556) ระบุว่า

การพัฒนาศักยภาพการดำเนินธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มทอผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ ต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ภายใต้แผนพัฒนาแบบบูรณาการแบบมีส่วนร่วม โดยการกำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ด้านการบริหารจัดการ การออกแบบผลิตภัณฑ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การบรรจุภัณฑ์ และการตลาด ดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนา วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และกลยุทธ์ และคำนึงถึงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนด้วย ทั้งนี้ พูลสวัสดิ์ (พูลสวัสดิ์, 2557) พบว่า การสร้างรูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย 5 ด้าน จำนวน 13 กิจกรรม คือ

- 1) ด้านการบริหารการเงิน จำนวน 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) การฝึกอบรมการเงินการบัญชีเบื้องต้น (2) การฝึกปฏิบัติการจัดทำบัญชี (3) การให้คำปรึกษาเพื่อตอบปัญหา
- 2) ด้านการบริหารการผลิต จำนวน 2 กิจกรรม ได้แก่ (1) การฝึกอบรมการบริหารการผลิต (2) การทัศนศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 3) ด้านการบริหารการตลาด จำนวน 4 กิจกรรม ได้แก่ (1) การฝึกอบรมการบริหารการตลาด (2) การฝึกปฏิบัติการจัดทำแผนกลยุทธ์ทางการตลาด (3) การจัดทีมที่ปรึกษาประจำกลุ่ม (4) การจัดทัศนศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 4) ด้านผู้นำกลุ่ม จำนวน 1 กิจกรรม ได้แก่ การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาผู้นำ และ
- 5) ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก จำนวน 3 กิจกรรม ได้แก่ (1) การฝึกอบรมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (2) การฝึกปฏิบัติโดยใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมแบบ AIC และ (3) การจัดทีมที่ปรึกษาประจำกลุ่ม และผลทดลองและประเมินการใช้รูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความเห็นเกี่ยวกับผลสำเร็จในการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดีขึ้นหลังจากการได้รับการพัฒนาทั้งโดยรวมและรายด้าน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Valchovska, S. (Valchovska, S., 2015) ที่พบว่า รูปแบบการพัฒนาและปัจจัยสู่ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในสหราชอาณาจักรใช้เป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์สำหรับศึกษาองค์กรในสหราชอาณาจักร อย่างไรก็ตามการประยุกต์แนวคิดเดียวกันในการพัฒนาและบริบทของประเทศกำลังพัฒนาสัมพันธ์กับบทบาทที่แตกต่างกัน เช่น ทูตทางสังคมที่เป็นบรรทัดฐานจะขาดหายไป แต่จะช่วยเพิ่มความสนใจของสมาชิกชุมชนเอาไว้อย่างดี

3. การจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ส่วนมากเป็นการจัดการความรู้แบบไม่เป็นทางการในกระบวนการทำงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก เป็นการจัดการความรู้เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันด้านการผลิต รองลงมาคือด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ด้านการจัดการตลาด และด้านการจัดการทางการเงิน ตามลำดับ กระบวนการจัดการความรู้ที่ใช้ประกอบด้วย 1) กำหนดความรู้ที่เหมาะสม ถูกต้อง และเชื่อถือได้ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชนและการปฏิบัติงานสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพได้ โดยนำเอาความรู้เดิมที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนมาต่อยอดพัฒนาองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก 2) สร้างและแสวงหาความรู้ ด้วยการรวบรวมความรู้ทั้งภายใน/ภายนอก รักษาความรู้เดิม แยกความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้วออกไป ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน แสวงหาความรู้ใหม่จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ 3) จัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบ มีการดำเนินงานน้อย ความรู้ส่วนมากจะจัดเก็บไว้กับสมาชิก ในรูปของความรู้ความจำ ทักษะปฏิบัติ สำหรับความรู้ชัดเจนมีการจัดในรูปเอกสารและเว็บไซต์เพียงบางส่วน 4) การประมวลผลและกลุ่มกรองความรู้ มีการปรับปรุงเนื้อหาความรู้ให้ครบถ้วนสมบูรณ์เมื่อเกิดปัญหาในการปฏิบัติงานและมีการกลั่นกรองความรู้ใหม่ที่ได้รับจาก

การฝึกอบรม เพื่อให้เหมาะกับบริบทของคน 5) การเข้าถึงความรู้ จากประกาศ การบอกต่อ ๆ กัน การพูดคุยเสวนาทั่วไป บอร์ดประชาสัมพันธ์ และการกระจายเสียงตามสาย 6) การแลกเปลี่ยนความรู้ ด้วยการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการฝึกอบรม การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ โดยการเล่าเรื่อง การสาธิตการปฏิบัติงาน การพบปะพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการแบ่งปันความรู้ผ่านเอกสาร และ 7) การเรียนรู้ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนเรียนรู้จากผลปฏิบัติงานที่เกิดจากประสบการณ์ในอดีต เรียนรู้ผ่านกระบวนการทางสังคม เรียนรู้กันหลังเสร็จงาน เรียนรู้จากปัญหาการทำงาน เรียนรู้จากผู้ที่ประสบความสำเร็จ เรียนรู้ขณะปฏิบัติงาน เรียนรู้จากการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ กนกพร (กนกพร, 2555) ที่พบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝัง วิธีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ (1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอกเพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ 3) เชื้อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ มี 4 เชื้อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรมองค์การ (3) ภาวะผู้นำและ (4) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการนั้น นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์การชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในด้านการจักสาน อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ธงชัย สาคร โชติกา และเสงี่ยม (ธงชัย และคณะ, 2556) ที่พบว่า ประเด็นการจัดการความรู้วิสาหกิจชุมชนศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิบ้านกันโจรง มีการกำหนดความต้องการความรู้เกี่ยวกับการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์แบบครบวงจร มีโครงสร้างและการจัดหาความรู้ตามมาตรฐานและกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์จัดเก็บความรู้โดยนัยไว้กับสมาชิกและจัดเก็บความรู้ชัดเจนไว้ในรูปของเอกสาร เช่น คู่มือการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลินทรีย์ ใช้ความรู้เพื่อผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ตามมาตรฐาน เผยแพร่และกระจายความรู้ ด้วยการบอกต่อ การสาธิต การเล่าเรื่อง และเอกสารเผยแพร่ ตรวจสอบความรู้ในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน มีการวัดผลความรู้จากผลผลิต และยังสอดคล้องกับการวิจัยของ ลั่นทม (ลั่นทม, 2008) ที่พบว่า สมาชิกในชุมชนยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการความรู้ แต่มีการจัดการความรู้ผ่านกิจกรรมการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ด้วยการกระทำและการสังเกตในกระบวนการทำงาน ความร่วมมืออย่างเป็นกันเอง การปฏิบัติการจัดการความรู้ ประกอบด้วย การพัฒนาทักษะพื้นฐาน การสร้าง

ความสามารถ และการสร้างความรู้ใหม่ ผ่านการสร้าง การจับความรู้ร่วมกัน การถ่ายโอนความรู้ การตรวจสอบความรู้ การใช้ประโยชน์จากความรู้ และการเข้าถึงความรู้ การให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ของชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้ทรัพยากรความรู้ที่มาจากสมาชิก ชาวบ้านอื่น ๆ องค์กรที่สนับสนุน และการตลาด ชุมชนดำเนินงานการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ มีกระบวนการตรวจสอบความรู้และระบบสนับสนุนความรู้ แรงจูงใจ วัฒนธรรมองค์กร และทรัพยากร รวมทั้งการระดมทุนของทุนทางสังคม และเทคโนโลยีที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีเครื่องมืออำนวยความสะดวกในกระบวนการจัดการความรู้ ลิขสิทธิ์ความรู้ ครอบคลุม ลิขสิทธิ์ ที่เกิดขึ้นจริงในผลิตภัณฑ์ การออกแบบ เทคนิค และการดำเนินงาน และระบบการจัดการและความสามารถ รวมทั้ง ทักษะของสมาชิก ความสามารถในการทุนทางสังคม และค่านิยมร่วมกัน ซึ่งไม่ได้จดทะเบียนเป็นทรัพย์สินทางปัญญา แต่อยู่ในรูปแบบความทรงจำขององค์กร การปฏิบัติการจัดการความรู้แบบดั้งเดิมสามารถสร้างความเข้มแข็งโดยการบูรณาการแนวความคิดการจัดการความรู้ที่ทันสมัยรวมถึงทรัพยากรความรู้ทางวิชาการ จากหน่วยงานของรัฐบาลและเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการอำนวยความสะดวก เพื่อการประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ ถ่ายทอดความรู้ ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก มีการสร้างแรงจูงใจ ด้วยการอำนวยความสะดวกเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง เพื่อเพิ่มสมาชิกชุมชนนักปฏิบัติ (COPs) ให้มากขึ้นด้วย

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ร่วมคิด ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์อย่างมีธรรมาภิบาล

2) ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ โดยนำรูปแบบการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน ไปถ่ายทอดสู่วิสาหกิจชุมชนที่ยังไม่ประสบความสำเร็จเพื่อให้มีศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันอย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3) การวิจัยในครั้งนี้วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเป้าหมายได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการความรู้ในกระบวนการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานจนประสบความสำเร็จ ได้รับรางวัลวิสาหกิจชุมชนดีเด่นทั้งในระดับจังหวัด และระดับชาติ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับจังหวัดและองค์กรท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถทางการแข่งขันของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพการจัดการทรัพยากรชุมชน การจัดการความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดการความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชน

2) ควรวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้ในการพัฒนาศักยภาพ เพื่อยกระดับความสามารถของชุมชนและองค์กรอื่น ๆ

3) ควรศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนที่สามารถยกระดับเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่มีความเข้มแข็งสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

- Brooking, A. (1999). *Corporate Memory: Strategies for Knowledge management*. London: International Thomson Business Press
- Suresh, R. (2014). *Knowledge Management -an Overview*. Access (11 August 2014). Available (http://www.providersedge.com/docs/km_articles/km_an_overview.pdf)
- Valchovska, S. (2015). *Community-Based Rural Enterprise in the UK - Model Development and Success Factors*. Access (14 November 2015). Available (<http://profrajasuzana.com/wp-content/uploads/2014/11/Community-based-rural-enterprise-in-the-UK-%E2%80%93-model-development-and-success-factors.pdf>)
- กนกพร จิมพลี. (2555). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรม เครื่องจักสาน : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- กัญญาณ อินทว้าง สุพจน์ อินทว้าง และอภิชาติ วรรณภีระ. (2554). การจัดการวิสาหกิจชุมชน. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
- ธงชัย พานู สุภาพรรณ พานู และรุ่งทิพย์ เกษตรสิงห์. (2556). รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการดำเนินธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มทอผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการพะเยาวิจั 2556. หน้า 519-526. พะเยา : มหาวิทยาลัยพะเยา
- ธงชัย พานู สุภาพรรณ พานู สาคร แสงสุวอ โชติกา จิมงามเสริฐ และเสงี่ยม กอนไธสง. (2556). การจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านกันโจรง ตำบลกระหาด อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์. ใน การประชุมวิชาการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 7 “ความเข้มแข็งทางวิชาการสู่ ASEAN”. หน้า 127-142. ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์. (2556). แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา. รายงานการวิจัย. สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548. (2548, 8, มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 122. ตอนที่ 6 ก. หน้า 8.
- พูลสวัสดิ์ นาทองคำ. (2557). รูปแบบการพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในอำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารช่อพะยอม. ปีที่ 25. ฉบับที่ 1. หน้า 129-138
- มนูญ สุกุณี. (2553). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกรณีศึกษาจังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์ แขนงวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ล้นทม จอนจบทรง. (2008). Strengths and Constraints of Knowledge Management in Community Enterprises: A Thai Study. *The International Journal of Knowledge, Culture and Change Management*. Vol. 7. No. 3. pp. 85-98

- ศศีกา พัทธกษศานต์. (2556). ปัจจยท้ส้งผลต่อความสำร็จของการนํานโยบายส้งเสริมวิสาทกขุมชน
ไปปฏิบัติ กรณศศีกษาอำเภอมืองกระบี่ จ้งหวัดกระบี่. วารสารวศยบรศการ. ปีท้ 24. ฉบับท้ 3.
หน้า 33-46
- สถาพร ถาวรธวสน์ และพ้องพรธณ ตรัยม้งคลกุล. (2549). ปัจจยความสำร็จของธรรกขุมชนแล
กลยุทธเสริมสร้งความเข้มแข็ง : ประสบการณ้จาก 4 กรณศศีกษาในภาคกลาง. วารสาร
เกษตรศาสตร ฉบับส้งคมศาสตร. ปีท้ 27. ฉบับท้ 2. หน้า 307-320
- เสรี พงศพิศ. (2554). วิสาทกขุมชนสร้งฐานการพัฒนา. เข้าถึงเมือ (12 มกราคม 2557). เข้าถึงได้จาก
(<http://www.phongphit.com/older/content/view/416/50/>)
- สำนังาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาต. (2548). คู่มือการจ้ดทาแผนการจ้ดการความร้ :
จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: สำนังาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาต
- สำนังานคณะกรรมการวศยแห่งชาต. (2553). ร้างนโยบายและยุทธศาสตรการวศยของชาต ฉบับท้ 8
พ.ศ. 2555-2558. กรุงเทพฯ : สำนังานคณะกรรมการวศยแห่งชาต
- สำนังานคณะกรรมการเศรษฐกศและส้งคมแห่งชาต. (2554). แผนพัฒนาเศรษฐกศและส้งคมแห่งชาต
ฉบับท้ 11 พ.ศ. 2554-2559. กรุงเทพฯ : สำนังานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกศและส้งคม
แห่งชาต สำนักนายกรฐมนตร
- สำนัพัฒนาอุตสาหกรรมขุมชน. (2553). หลักรัฐการพัฒนาศัทยภาพการบริหารจ้ดการวิสาทกขุมชน.
กรุงเทพฯ : กรมส้งเสริมอุตสาหกรรม
- อรทัย สมส. (2554). รายงานข้อมูลวิสาทกขุมชนจ้งหวัดสุรศนทร. สุรศนทร : สำนังานเกษตรจ้งหวัดสุรศนทร
- อรรณา อ่อนมาก. (2553). ปัจจยท้มีอธพลต่อความสำร็จของวิสาทกขุมชน : ธรรกขผลลคณท์ส่อกก
ตาบลแพง อำเภอกลุมพศย จ้งหวัดมหาสารคาม. วศยานพนธัรบริหารธรรกขมหาบัณศต มหาวศยาลย
ราชภัฎมหาสารคาม